

Archeologienota
Zemst – Brusselsesteenweg 34-36

Ruth Ferket en David Vanhee

Bornem
2020

Colofon

Rapporten van het archeologisch onderzoeksbureau All-Archeo bvba

Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Auteurs: Ruth Ferket en David Vanhee

All-Archeo bvba
Woestijnstraat 45
2880 BORNEM

Wettelijk depot nummer
D/2020/12.807/139

© All-Archeo bvba

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en /of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever.

All-Archeo bvba aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
2	Verslag resultaten bureauonderzoek	5
2.1	Administratieve gegevens	5
2.2	Archeologische voorkennis	7
2.3	Onderzoeksopdracht	7
2.3.1	Vraagstelling en randvoorwaarden	7
2.3.2	Beschrijving geplande werken	8
2.3.3	Werkwijze	13
2.4	Assessmentrapport	13
2.4.1	Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied	13
2.4.2	Historische beschrijving van het onderzochte gebied	21
2.4.3	Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader	29
2.4.4	Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese	31
2.4.5	Afweging noodzaak verder vooronderzoek	33
3	Samenvatting	34
4	Bibliografie	35
4.1	Publicaties	35
4.2	Websites	35
5	Bijlagen	36
5.1	Archeologische periodes	36

1 Inleiding

Deze archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van de aanvraag van een omgevingsvergunning waarbij de totale oppervlakte van de ingreep in de bodem 1000 m² of meer beslaat, de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 3000 m² of meer bedraagt en waarbij de percelen helemaal buiten de archeologische zones liggen, opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones,¹ zoals bepaald in artikel 5.4.1 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. Het onderzoeksgebied valt niet binnen een beschermde archeologische site, noch binnen een gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt.²

Alle coördinaten die weergegeven worden, zijn uitgedrukt in Lambert 72, tenzij anders vermeld.

De uitvoering van vooronderzoek zonder ingreep in de bodem gaat steeds de uitvoering van vooronderzoek met ingreep in de bodem vooraf. Het doel van een archeologisch vooronderzoek wordt immers met een minimum aan destructie van het archeologisch erfgoed bereikt.

¹ <https://geo.onroenderfgoed.be>

² <https://geo.onroenderfgoed.be>

2 Verslag resultaten bureauonderzoek

Het doel van de archeologische bureaustudie is de aanwezigheid, aard en bewaringsomstandigheden van de archeologische monumenten te kunnen inschatten, de landschappelijke opbouw van het gebied te kennen, om de impact van de werken op het aanwezige archeologische erfgoed in te schatten en daaruit concrete aanbevelingen te formuleren voor de verdere prospectiestrategie.

2.1 Administratieve gegevens

Projectcode: 2020C286

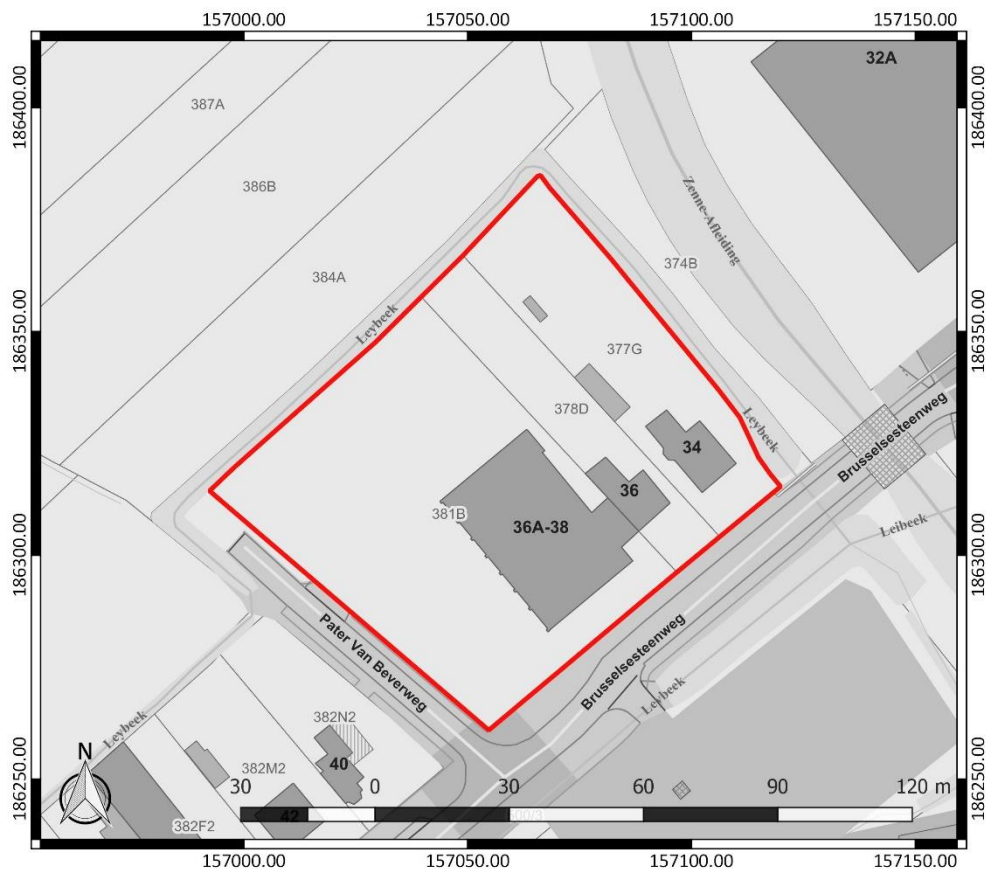
Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Locatie (provincie, gemeente, deelgemeente, adres, toponiem): Vlaams-Brabant, Zemst, Zemst, Brusselsesteenweg 34-36, Kleine Broeck/Brug

Bounding box x/y Lambert 72 coördinaten:

- 157066, 186385
- 157120, 186315
- 157055, 186261
- 156992, 186314

Kadastraal plan:

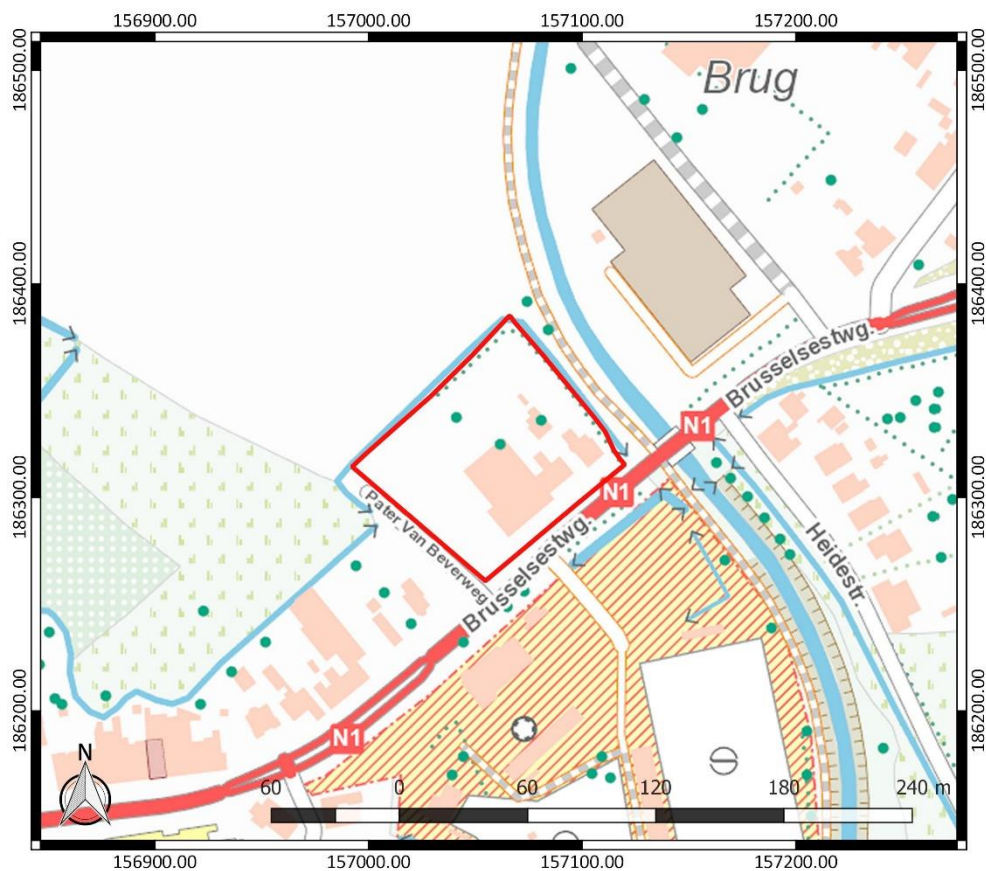

Figuur 1: Kadastraalplan met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

Kadastrale percelen: Zemst, Afdeling 1, sectie B, nummers 377g, 378d en 381b

Oppervlakte onderzoeksgebied: ca. 7886 m²

Topografische kaart:

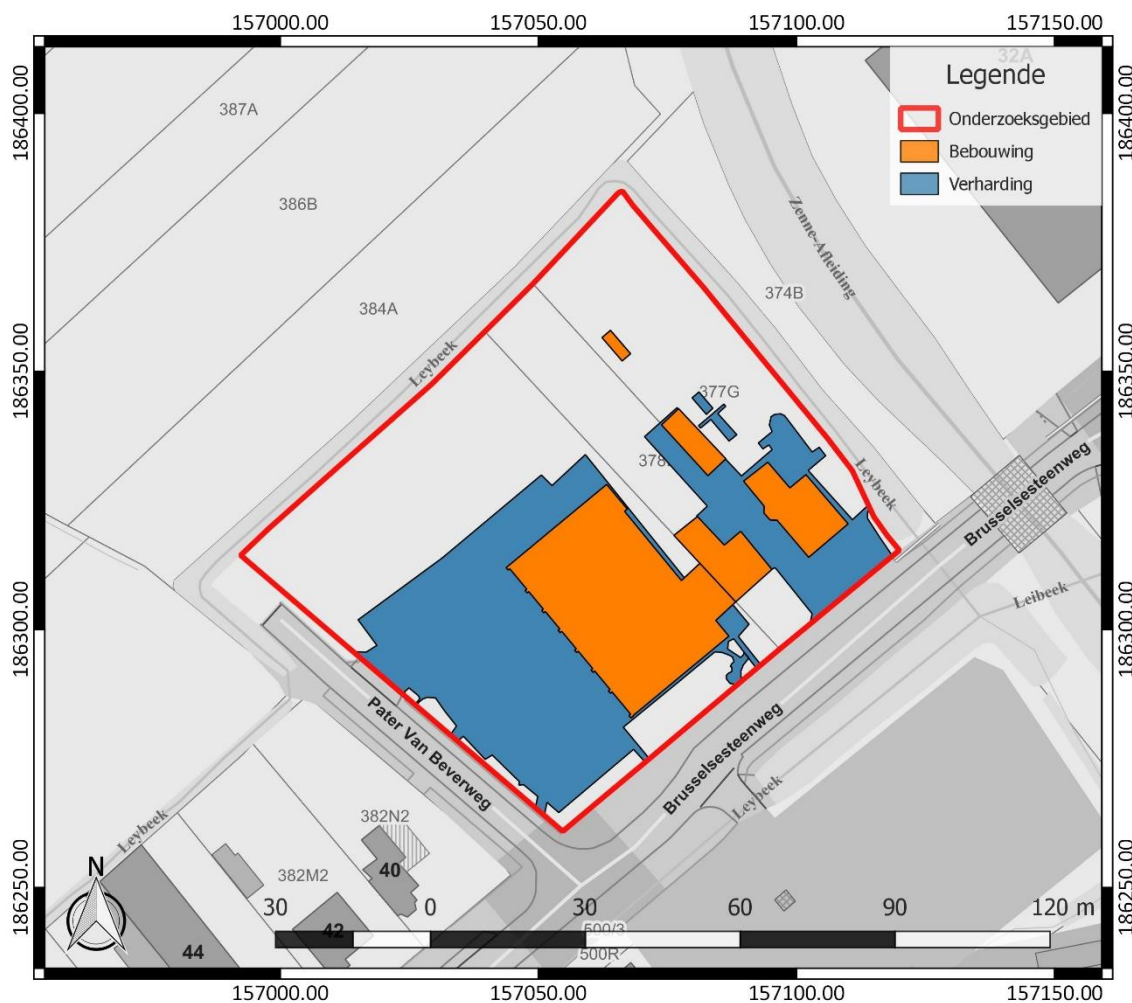

Figuur 2: Topografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.dov.vlaanderen.be>)

Begin- en einddatum uitvoering onderzoek: 18/03/2020 – 03/11/2020

Relevante termen uit de thesauri bij de Inventaris Onroerend Erfgoed: bureauonderzoek, Romeinse tijd, middeleeuwen, nieuwe tijd, nieuwste tijd, akkerland, grasland

Verstoorde zones: Er bevinden zich gebouwen en verhardingen ter hoogte van het onderzoeksgebied (Figuur 3). Er kan verondersteld worden dat de realisatie ervan enige negatieve impact heeft gehad op het archeologisch bodemarchief. De precieze aard en de omvang van deze verstoring is echter niet gekend.

Figuur 3: Verstoringenkaart, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

2.2 Archeologische voorkennis

Er is geen concrete archeologische voorkennis met betrekking tot het onderzoeksgebied.

2.3 Onderzoekopdracht

2.3.1 Vraagstelling en randvoorwaarden

Naar aanleiding van de geplande werken ter hoogte van het onderzoeksterrein werd een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd. Hierbij staat de vraag centraal wat de impact zal zijn van de geplande werken op het archeologisch bodemarchief. Op basis daarvan wordt een afweging gemaakt of verder archeologisch onderzoek met ingreep in de bodem nodig is.

Volgende onderzoeksvragen worden behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein?
- Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?

Randvoorwaarden: er zijn geen randvoorwaarden van toepassing.

2.3.2 Beschrijving geplande werken

Op het terrein wordt een nieuw handelspand met bijhorende parking en HS-cabine gebouwd (Figuur 4). Hiervoor wordt de bestaande bebouwing en verharding gesloopt. De nieuwe handelsruimte wordt opgetrokken ter hoogte van perceel 381b, in het zuidwestelijke deel van het onderzoeksgebied.

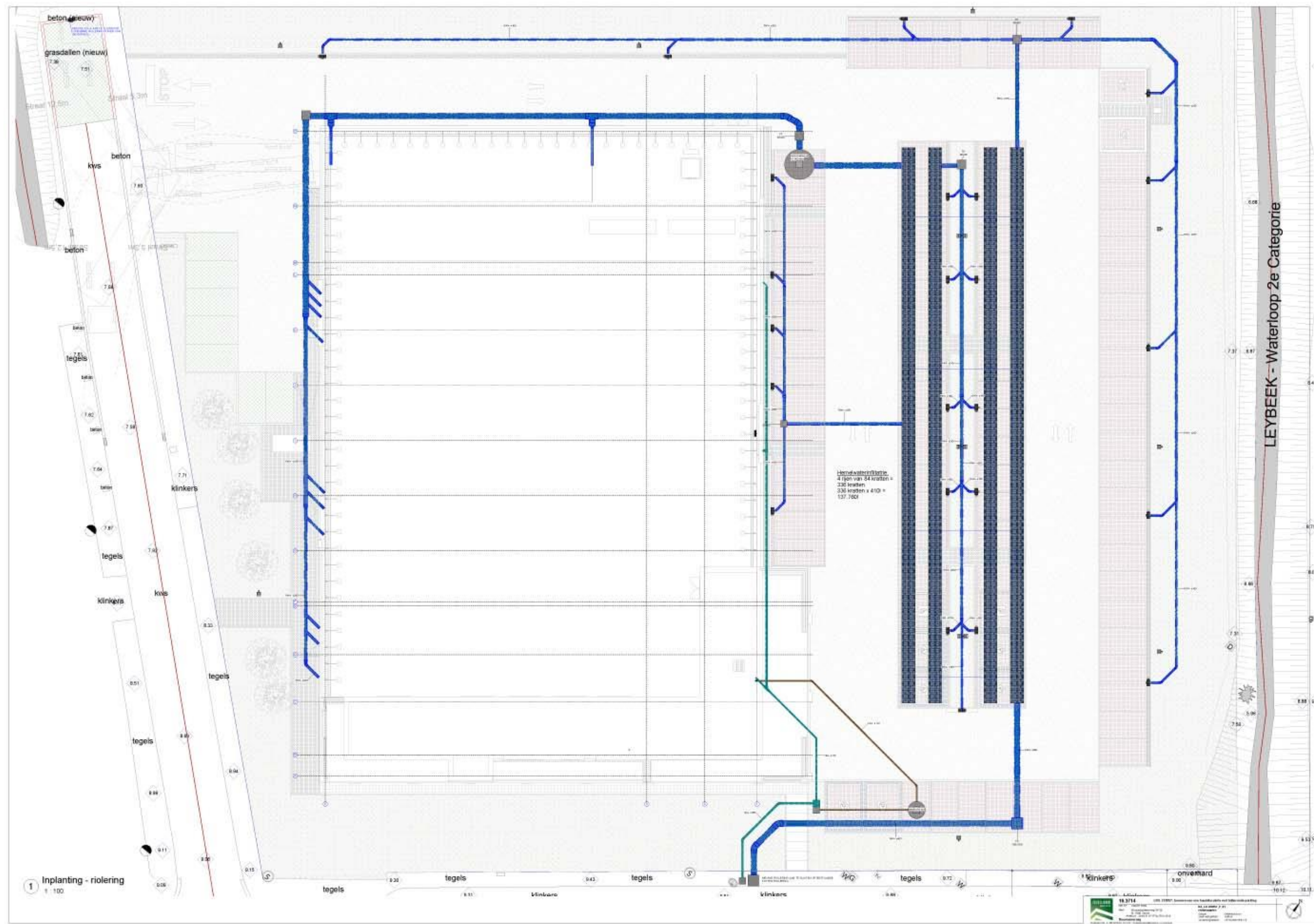
Het grootste deel van het handelspand wordt ingericht als verkoopruimte. In het oosten van de winkel worden een bake-off, een trapthal, een kluisruimte en een in- en uitgangsas voorzien. Langs de noordoostelijke en noordwestelijke zijde van de winkel worden twee opslagruimtes en drie koelcellen ingericht. Verder worden in het noorden van het pand een pomplokaal, een tellerlokaal en een sas voor de toelevering voorzien. In het noordwesten komt nog een laad- en loszone. Langs de zuidoostelijke zijde en een deel van de noordoostelijke zijde van de winkel wordt een luifel voorzien.

Het niveau van de winkel komt op ca. 8,30 m TAW te liggen. Dit is ca. 115 cm dieper dan het staatsniveau. De HS-cabine zal ten westen van de winkel gebouwd worden en zal afwateren op klinkers. De nieuwe parking wordt aangelegd ter hoogte van het noordoostelijke deel van het onderzoeksgebied. Er worden parkeerplaatsen aangelegd in waterdoorlatende klinkers. Ten westen van de winkel worden parkeerplaatsen in grasdallen aangelegd. Verder zullen verhardingen worden aangelegd. Rondom de parking en de winkel wordt verder nog groenaanleg gepland.

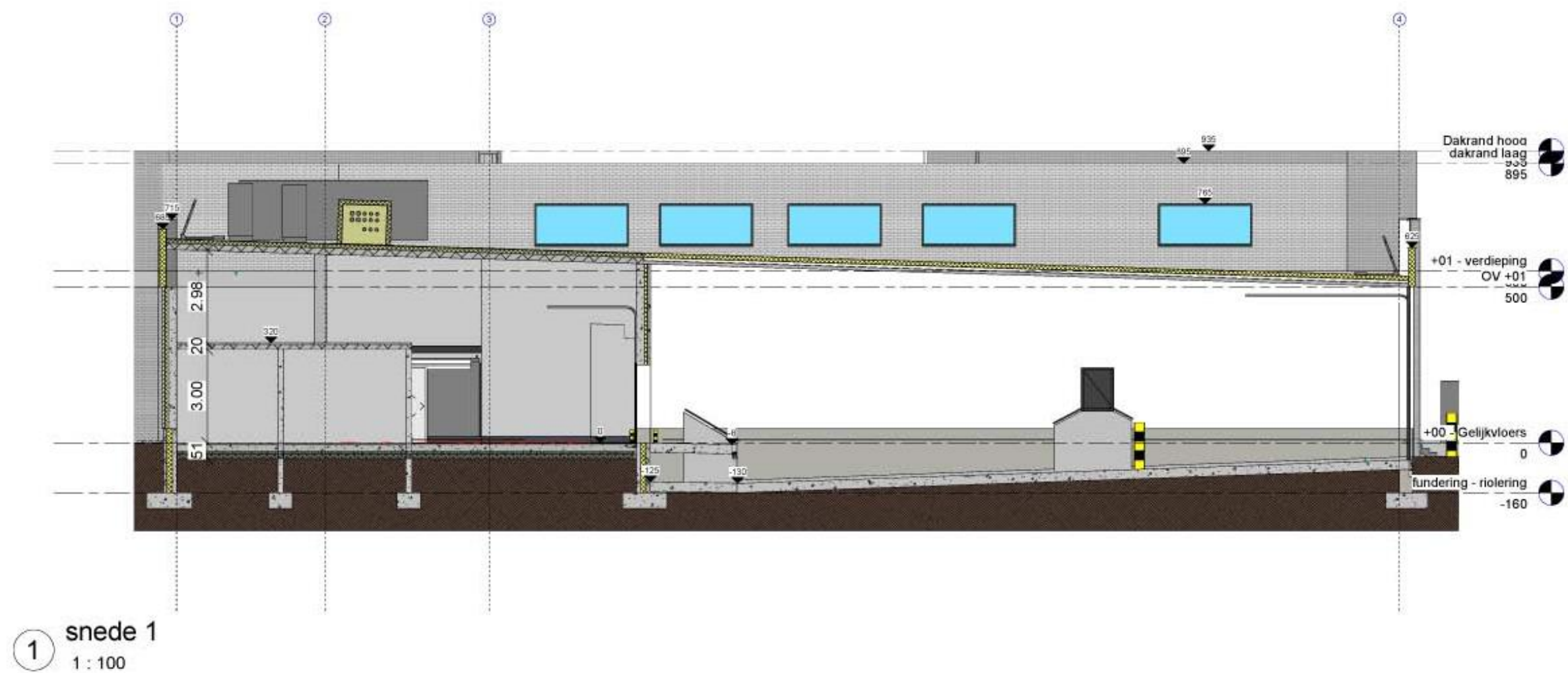
De funderingen zullen bestaan uit paalfunderingen die een aanzetdiepte van 11,4 m kennen onder de nulpas van de winkel. Onder de parking worden infiltratiebakken geplaatst op een diepte van ca. 1,34 m onder de nulpas. Naast de winkel wordt een regenwaterput van 10.000 l aangelegd. Verder worden verspreid over het terrein verschillende nutsleidingen aangelegd.

Figuur 4: Ontwerpplan

Figuur 5: Rioleringsplan

Figuur 7: Snede

2.3.3 Werkwijze

Het bureauonderzoek heeft betrekking op een zone die gekenmerkt wordt door een lage densiteit aan bebouwing in het verleden. Daarom wordt bijzondere aandacht besteed aan de landschappelijke opbouw en het landgebruik van het gebied.

Voor het bureauonderzoek zijn de aardkundige gegevens online opgezocht via www.dov.vlaanderen.be en www.geopunt.be. De geomorfologische kaart is niet beschikbaar voor het onderzoeksgebied. Het historisch kaartmateriaal is georeferereerd geraadpleegd op www.geopunt.be.

Het belangrijkste beschikbare historisch kaartmateriaal werd geraadpleegd om de gebruiksgeschiedenis van het onderzoeksgebied van de laatste eeuwen zo goed mogelijk te kennen. Met de Villaretkaart (1745-1748), de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (1771-1778), het primitief kadasterplan (1830-1834), de Atlas der Buurtwegen (1841) en de Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van P.C. Popp (1842-1879) worden vijf momentopnames bekeken, voorafgaand aan de stafkaarten. De informatie afkomstig uit historisch kaartmateriaal kan een impact hebben op de inschatting van de kwaliteit van het eventueel aanwezige oudere bodemarchief. Beschikbare stafkaarten en luchtfoto's van het onderzoeksterrein werden geraadpleegd op www.geopunt.be en op www.cartesius.be. Ze worden enkel weergegeven in voorliggende studie wanneer ze een relevante bijdrage kunnen leveren aan de onderzoeksvragen met betrekking tot de landschapshistoriek, de gebruiksgeschiedenis van het terrein of de evolutie van de historische bebouwing.

In het kader van de vraagstelling rond het archeologisch potentieel van het terrein werden de Centrale Archeologische Inventaris en de landschapsatlas geraadpleegd. De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de Centrale Archeologische Inventaris met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen.

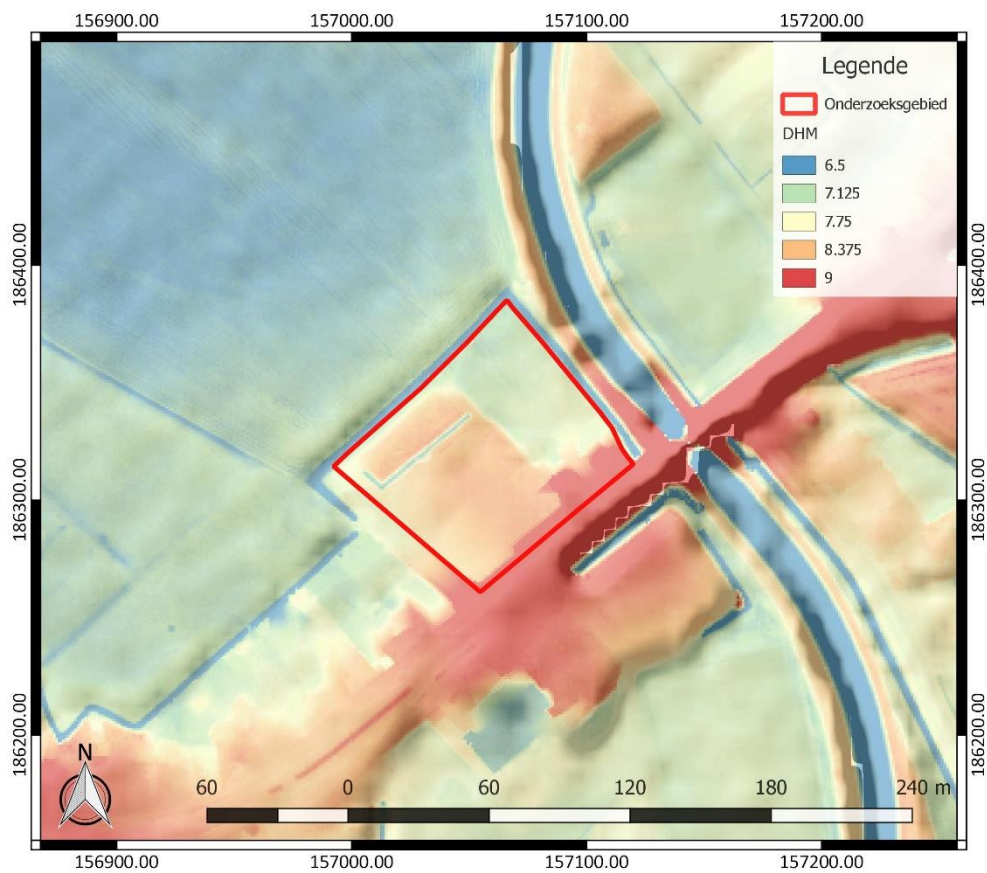
2.4 Assessmentrapport

2.4.1 Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied

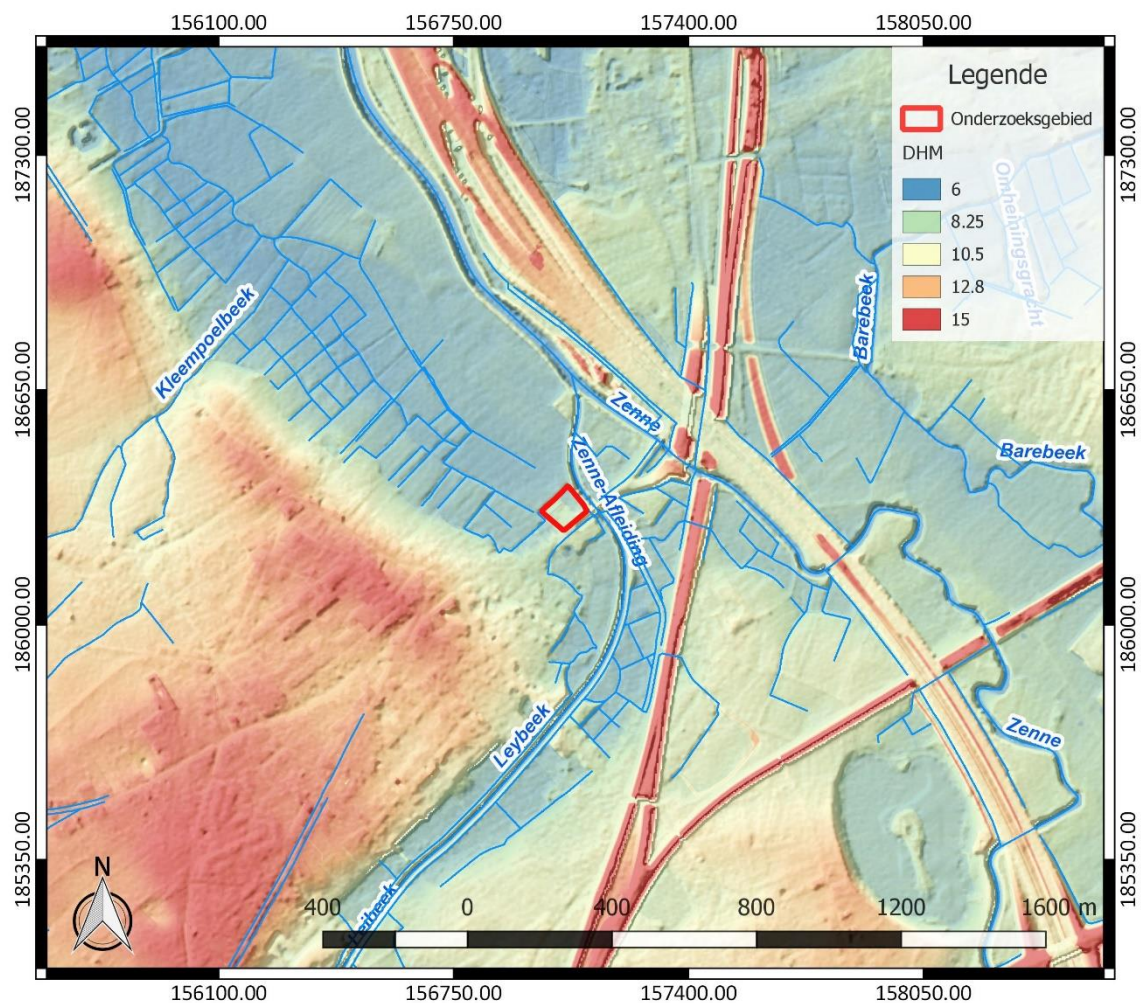
Het onderzoeksgebied bevindt zich juist buiten het centrum van Zemst, op ca. 100 m ten noordoosten ervan. Het terrein sluit in het zuidoosten aan op de Brusselsesteenweg en in het zuidwesten op de Pater Van Beverweg (Figuur 8). Volgens het gewestplan is het terrein gelegen in woongebieden en agrarische gebieden. Hydrografisch behoort het tot het Dijlebekken. De belangrijkste rivier in de omgeving is de Zenne, die ten noorden en ten noordoosten van het terrein stroomt. De Zenne-Afleiding loopt ten noordoosten en ten zuidoosten van het terrein en wordt langs de linkerzijde geflankeerd door de Leybeek en langs de rechterzijde door de Leibeek. Ter hoogte van het onderzoeksgebied steekt de Leybeek de Brusselsesteenweg over, loopt er langs de noordoostelijke en noordwestelijke rand van het plangebied en stroomt vervolgens verder ten westen en ten noordwesten van het terrein. De Leybeek volgt er de huidige perceelsgrenzen. Dit wijst waarschijnlijk op een vrij jonge oorsprong. Op enige afstand ten noordwesten van het terrein vloeien de Leybeek en de Kleempoelbeek samen (Figuur 10).

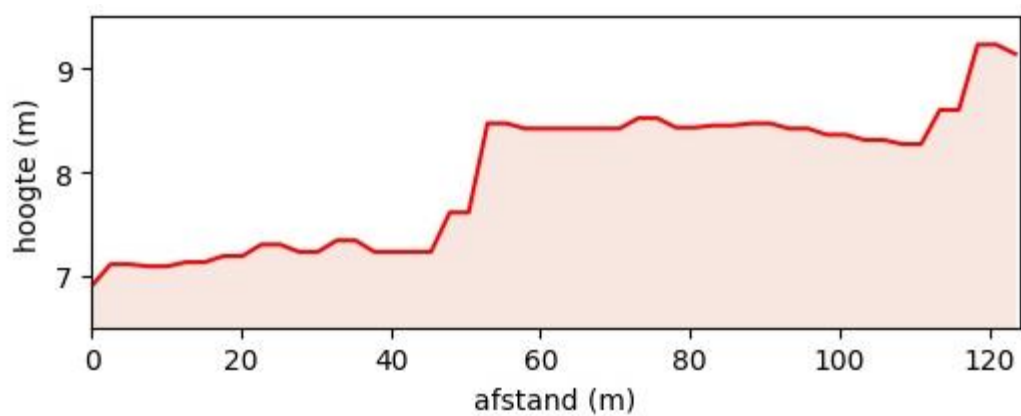
Figuur 8: Luchtfoto van 2019 met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.geopunt.be/kaart>)

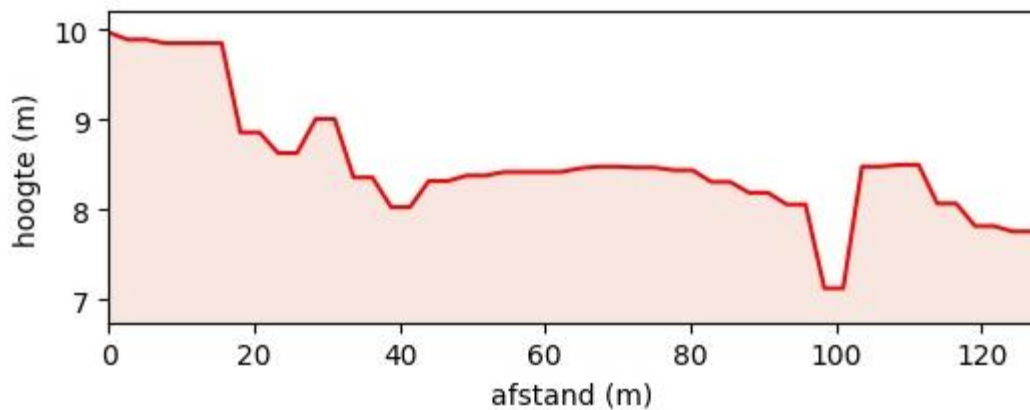
Figuur 9: Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m, met aanduiding van het onderzoeksgebied

Figuur 10: Hydrografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied, Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m (<https://www.geopunt.be/kaart>)

Figuur 11: Hoogteverloop van noord naar zuid over het onderzoeksgebied (www.geopunt.be/kaart)

Figuur 12: Hoogteverloop van oost naar west over het onderzoeksgebied (www.geopunt.be/kaart)

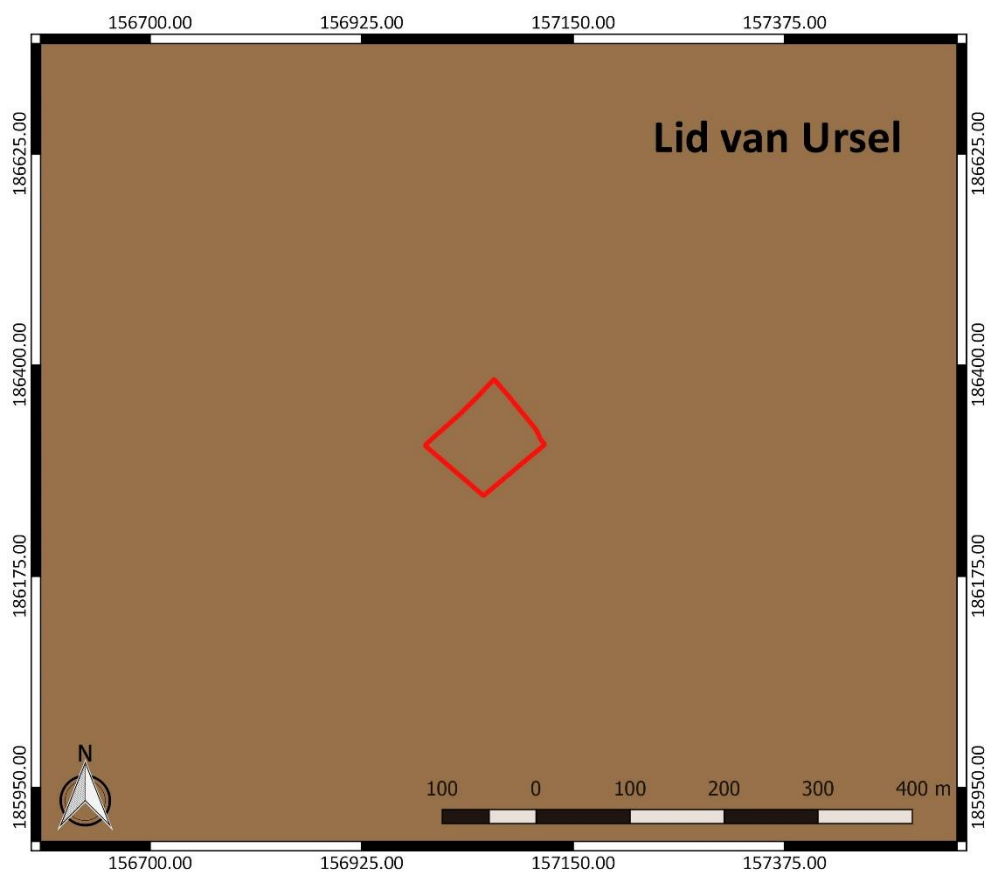
Het onderzoeksgebied situeert zich ter hoogte van de valleigronden van de Zenne, die op een gemiddelde hoogte van 6 m liggen. Buiten de vallei stijgt de topografie tot een hoogte van 15 m. Daar strekt zich een vlak landschap uit met slechts enkele microverschillen. In de ruimere omgeving van het onderzoeksgebied evolueert de topografie van een vlak reliëf in het noorden naar een versneden landschap in het zuiden.³ Binnen het onderzoeksgebied schommelt de hoogte tussen 6,9 m in het noorden en 10 m TAW in het oosten (Figuur 11 en Figuur 12). Er is een duidelijk hoogteverschil te bemerken tussen het lager gelegen noordoostelijke deel van het terrein en het hoger gesitueerde zuidwestelijke deel. Langs de zuidoostelijke rand van het onderzoeksgebied, grenzend aan de Brusselsesteenweg, loopt de hoogte verder op (Figuur 9).

De tertiaire ondergrond van het onderzoeksgebied (Figuur 13) bestaat uit het Lid van Ussel, dat gekenmerkt wordt door grijsblauwe tot blauwe klei.⁴ De quartairgeologische kaart (Figuur 14) geeft aan dat in het onderzoeksgebied bovenaan fluviatiele afzettingen van het Holocene en mogelijk van het Tardiglaciaal (Laat-Weichseliaan) voorkomen. Hieronder kunnen eolische afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) en mogelijk van het Vroeg-Holocene aanwezig zijn, en/of hellingafzettingen van het Quartair. Deze pakketten zijn echter mogelijk afwezig. Mogelijk bevinden zich daaronder oudere fluviatiele afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen). Ten zuiden van het onderzoeksgebied zijn onder de bovenvermelde pakketten nog fluviatiele afzettingen van het Eemiaan (Laat-Pleistoceen) aanwezig.⁵

³ Bogemans 1996, 3-4

⁴ www.geopunt.be/kaart

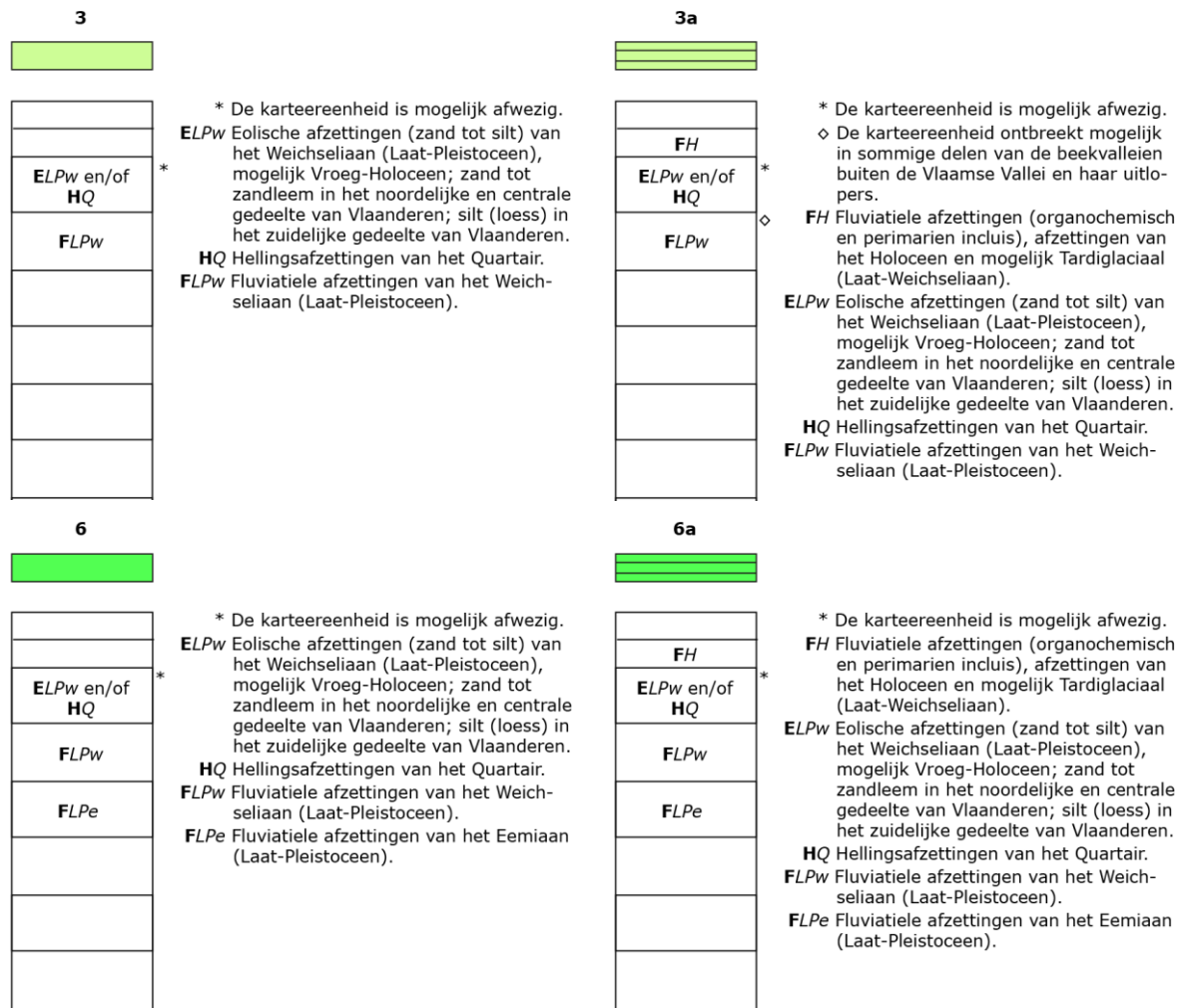
⁵ www.geopunt.be/kaart

Figuur 13: Tertiaire geologische ondergrond met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

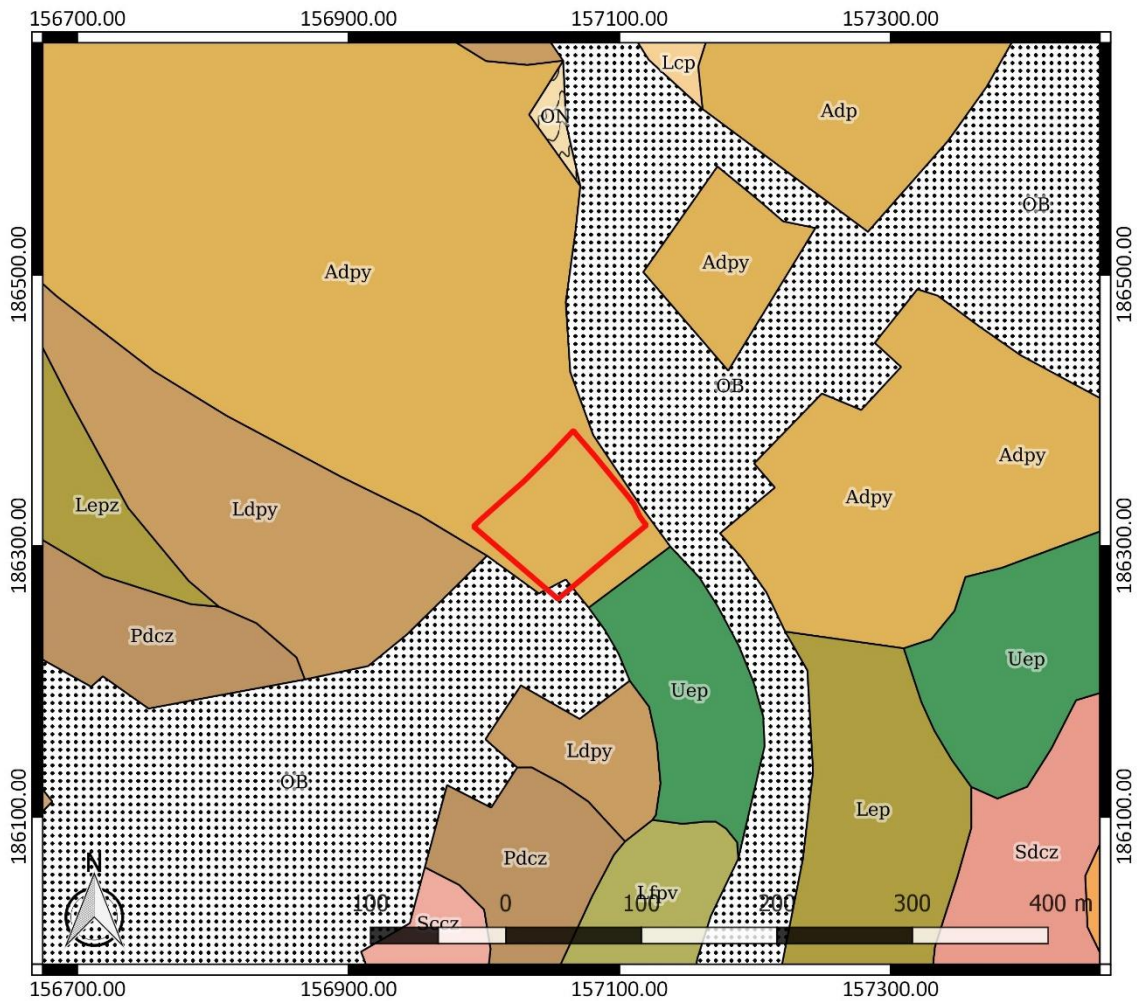

Figuur 14: Quartairgeologische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

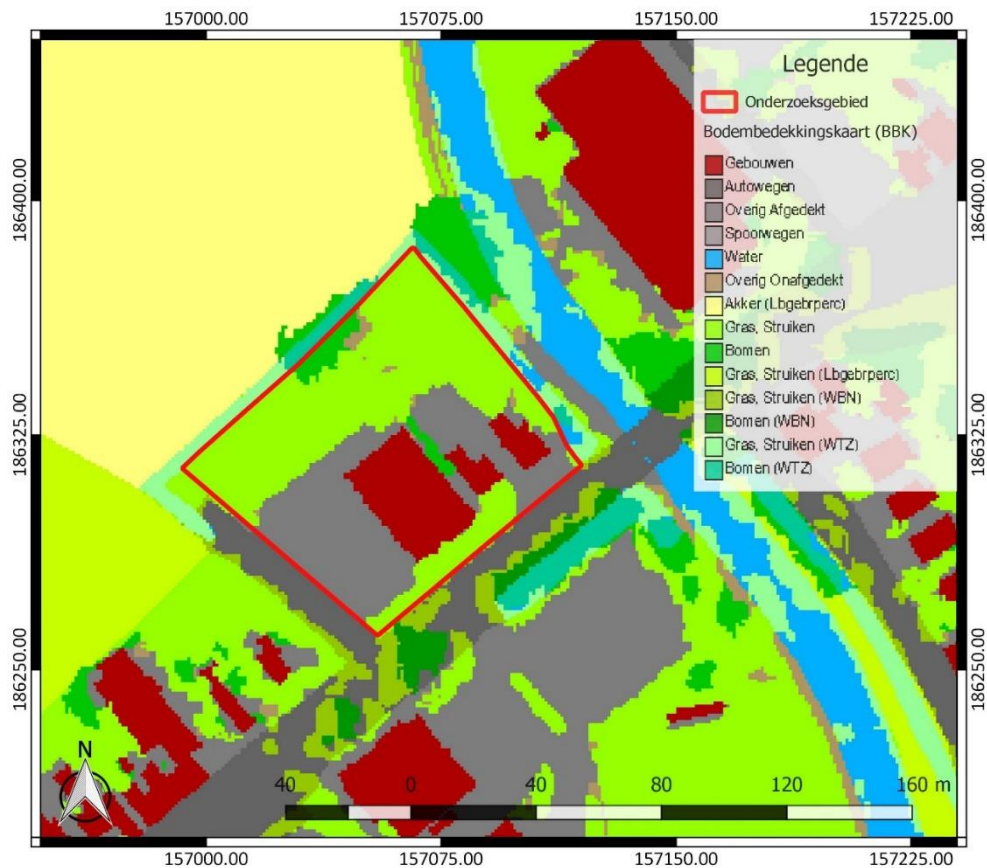
Figuur 15: Legende bij de quartairgeologische kaart (www.geopunt.be)

De bodemkaart (Figuur 16) toont aan dat in het onderzoeksgebied een matig natte leembodem zonder profiel te verwachten is, waarbij de sedimenten zwaarder of fijner worden in de diepte (Adpy). De uiterst zuidelijke hoek van het terrein situeert zich ter hoogte van een bebouwde zone (OB). Op korte afstand ten zuidoosten van het onderzoeksgebied treffen we een sterk gleyige zware kleibodem zonder profiel (Uep) aan. Juist ten westen van het terrein is een matig natte zandleembodem zonder profiel weergegeven, waarbij de sedimenten zwaarder of fijner worden in de diepte (Ldpy).

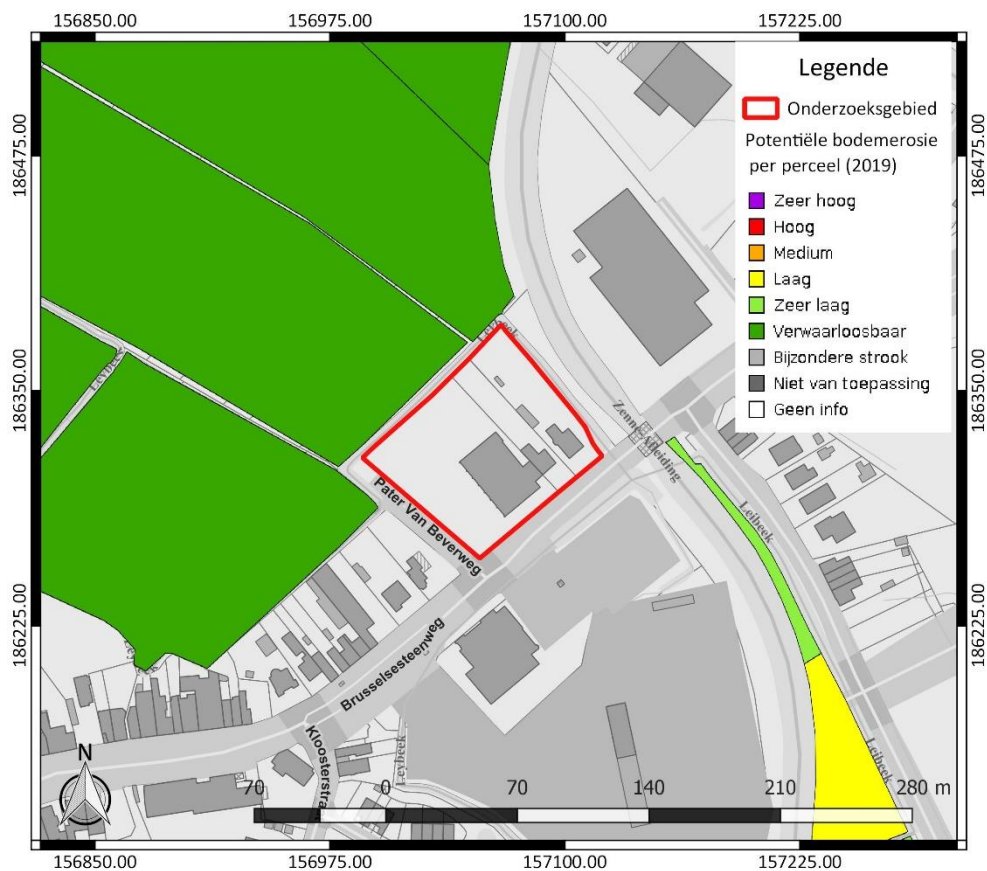

Figuur 16: Bodemkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

In het onderzoeksgebied zijn op de bodemgebruikskaart gebouwen en verhardingen te bemerken. Voor het overige wordt het onderzoeksgebied volgens de kaart ingenomen door gras, struiken en bomen (Figuur 17). Dit beeld komt overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto (Figuur 8). Volgens de potentiële bodemerosiekaart is de erosiegevoeligheid ten oostzuidoosten en ten zuidoosten van het terrein respectievelijk zeer laag en laag (Figuur 18). Op de percelen ten westen en ten noordwesten van het onderzoeksgebied is de erosiegevoeligheid volgens de kaart verwaarloosbaar. De kaart geeft geen informatie over de erosiegevoeligheid binnen het onderzoeksgebied zelf.

Figuur 17: Bodemgebruikskartaal met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

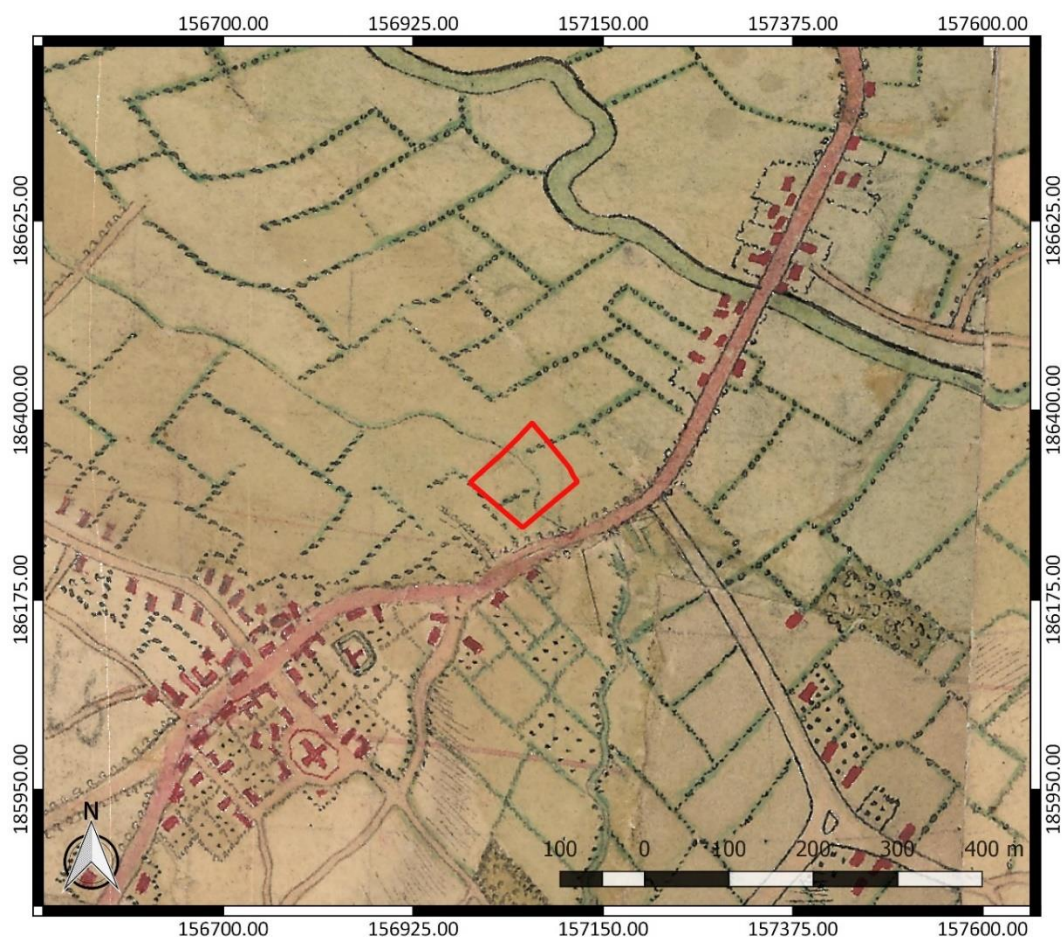

Figuur 18: Potentiële bodemerosiekaart met aanduiding van het onderzoeksgebied, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

2.4.2 Historische beschrijving van het onderzochte gebied

Het grootste deel van het gebied rond Zemst behoorde tot het hertogdom Brabant. Op religieus vlak was de streek afhankelijk van het bisdom Kamerijk en later van het bisdom Mechelen.⁶ In 1293 werd de rechterlijke macht in Zemst verdeeld onder de familie Van der Aa en de familie Van Grimbergen-Asse. Tijdens de middeleeuwen vonden drukke economische activiteiten plaats in Zemst. Op het grondgebied van de gemeente bevond zich het kruispunt van de Zenne met de baan tussen Mechelen en Zemst, één van de eerste middeleeuwse kasseibanen. Op deze manier vormde Zemst de schakel in de handel tussen Brussel en Mechelen. In de 16de eeuw werd het kanaal Schelde-Rupel-Brussel gegraven.⁷

Op de Villaretkaart, genoemd naar Jean Villaret, ingenieur-geograaf bij het Franse hof en één van de makers (1745-1748), is ten zuidoosten van het terrein de Brusselsesteenweg reeds te bemerken (Figuur 19). Het onderzoeksgebied grenst niet aan de weg, wat doet vermoeden dat er een kleine afwijking is ontstaan bij het georefereren van de kaart. Vermoedelijk lag het terrein wel onmiddellijk langs de weg. Het onderzoeksgebied bevindt zich ter hoogte van (natte) graslanden in de vallei van de Zenne, die ten noorden en noordoosten is weergegeven. De percelen van de graslanden worden door grachten afgebakend. Door het onderzoeksgebied loopt een waterloop. Mogelijk betreft het de voorloper van de Leybeek. Op korte afstand ten zuidwesten ligt de historische kern van Zemst.

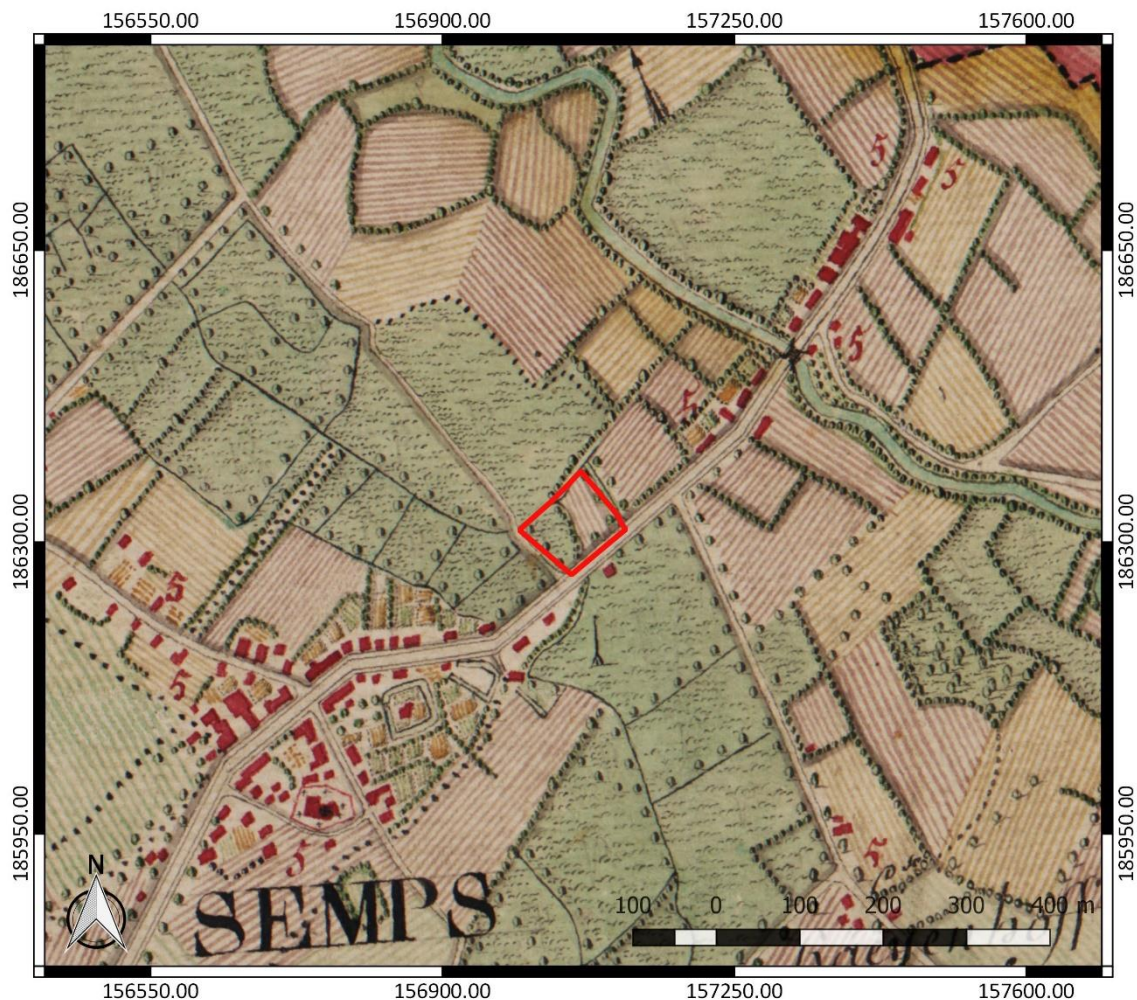

Figuur 19: Villaretkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

⁶ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Arrondissement Halle-Vilvoorde [online], <https://id.erfgoed.net/themas/16210> (geraadpleegd op 19 maart 2020)

⁷ <http://alcide.tripod.com/zg.htm>

De Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgemaakt op initiatief van graaf de Ferraris (1771-1778) toont dat het terrein in het zuidoosten aan de Brusselsesteenweg grenst (Figuur 20). Ook in het zuidwesten wordt het onderzoeksgebied afgebakend door een weg. De westelijke helft van het terrein is nog steeds in gebruik als grasland. Het overige deel van het plangebied bestaat uit akkerland. Centraal is opnieuw een waterloop weergegeven. Ook langs de noordoostelijke en noordwestelijke rand van het terrein loopt een waterloop of gracht. Ter hoogte van de noordoostelijke, zuidoostelijke en zuidwestelijke rand zijn bomen getekend.

Figuur 20: Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

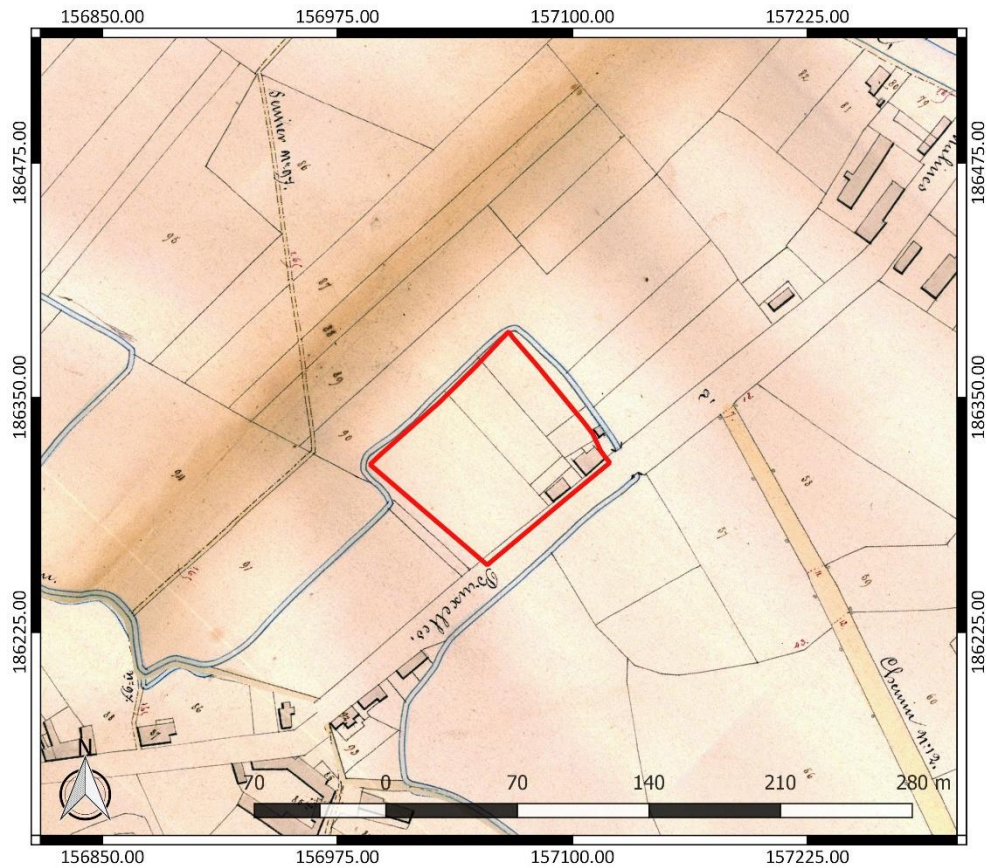
Op het primitief kadasterplan uit 1830-1834 is er voor het eerst bebouwing weergegeven binnen het onderzoeksgebied (Figuur 21). Het gaat om drie gebouwen in het oosten van het terrein: twee gebouwen langs de Brusselsesteenweg (die hier vermeld wordt als “Straetweg van Brussel naer Mechelen”) en een kleiner bijgebouw ten noordoosten ervan. Rondom het terrein loopt de Leybeek, die duidelijk de perceelsgrenzen volgt. De kaart vermeldt het toponiem “Kleine Broeck” nabij het onderzoeksgebied.

Figuur 21: Primitief kadasterplan met aanduiding van het onderzoeksgebied (het Rijksarchief in België: Inventaris van de primitieve plannen van het kadaster, nr. 21067, via <http://search.arch.be/>)

De Atlas der Buurtwegen (1841) en de Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van P.C. Popp (1842-1879) tonen een beeld dat sterk overeenstemt met het beeld dat is weergegeven op het primitief kadasterplan. Het kleinere bijgebouw situeert zich op deze kaarten juist buiten de grenzen van het plangebied (Figuur 22 en Figuur 23). Waarschijnlijk is er opnieuw sprake van een kleine afwijking bij het georefereren van deze kaarten.

Op een topografische kaart uit 1877 zijn twee gebouwen te bemerken binnen de grenzen van het onderzoeksgebied (Figuur 24). Het grootste deel van het terrein is nog steeds in gebruik als grasland. Ten noordoosten en ten zuidoosten van het terrein loopt nu de Zenne-Afleiding. De kaart vermeldt het toponiem "De Brug". Een topografische kaart uit 1892 geeft aan dat het onderzoeksgebied niet langer bebouwd is (Figuur 25). Het wordt opnieuw volledig ingenomen door grasland.

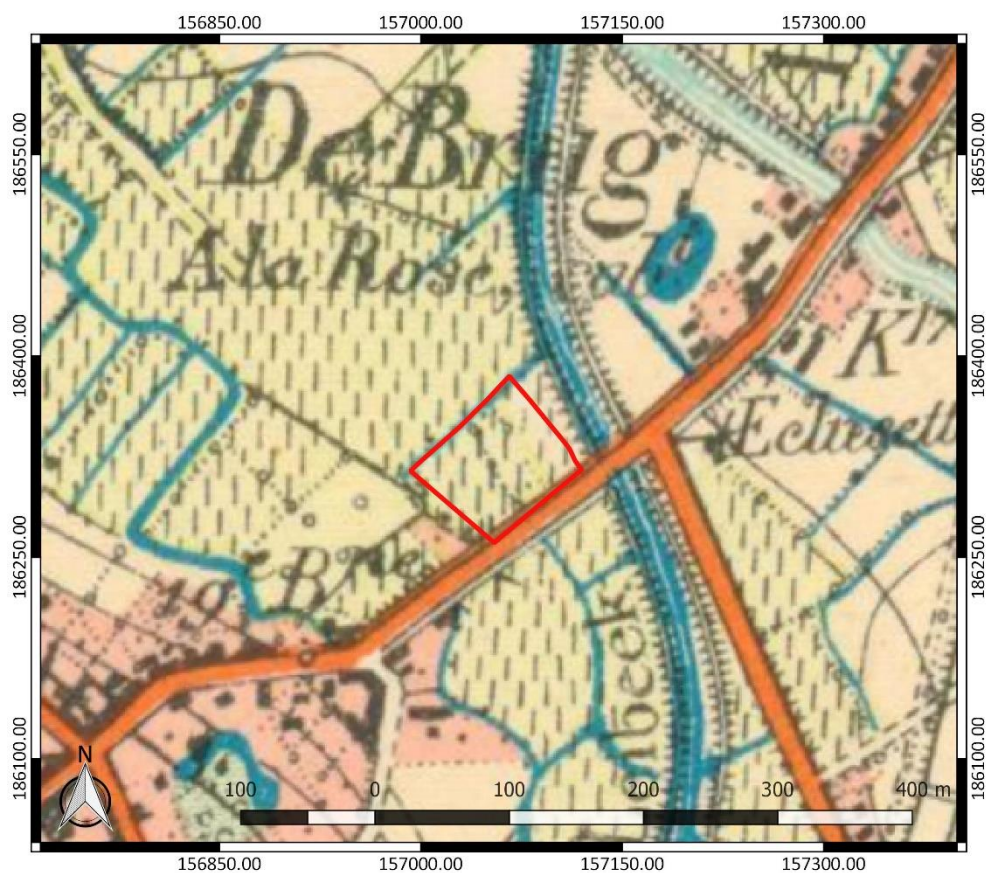
Figuur 22: Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 23: Atlas cadastral parcellaire de la Belgique met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

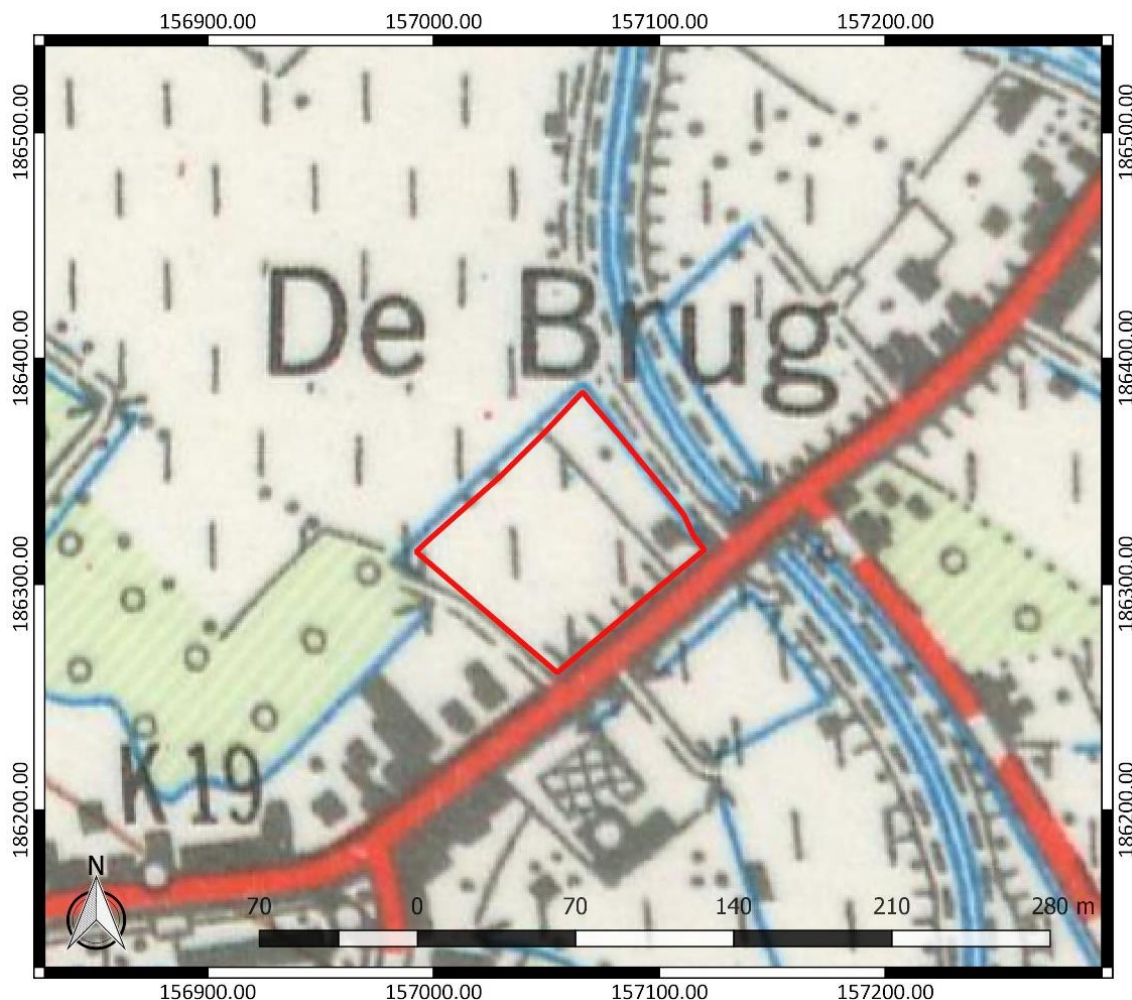
Figuur 24: Topografische kaart uit 1877 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

Figuur 25: Topografische kaart uit 1892 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

Een topografische kaart uit 1961 (Figuur 26) geeft opnieuw een gebouw aan in het oosten van het onderzoeksgebied. In de omgeving is de bebouwing toegenomen. Ook op een luchtfoto uit 1971 (Figuur 27) is er bebouwing aanwezig in het oosten van het onderzoeksgebied. Het overige deel van het terrein is in gebruik als gras- en/of akkerland en als tuin. Een luchtfoto uit 1979-1990 (Figuur 28) toont dat de bebouwing in het onderzoeksgebied uitgebreid is. Er bevindt zich nu ook een gebouw in het zuidwestelijke deel van het onderzoeksgebied. Ook langs de Brusselsesteenweg is de bebouwing uitgebreid.

De situatie bleef ongeveer dezelfde tot in 2000-2003, zoals te zien is op een luchtfoto uit deze periode (Figuur 29). Er zijn enkele kleine aanpassingen te bemerken. In het zuidwesten van het terrein zijn verhardingen aangelegd. Het meest oostelijke gebouw is uitgebreid en achter de bebouwing aan de straatkant is een bijgebouw verschenen. Op een luchtfoto uit 2005-2007 is te zien dat de bebouwing in het onderzoeksgebied aangepast is (Figuur 30). Het gebouw in het zuidwesten van het terrein is vervangen door een groter en meer centraal gelegen gebouw. Het beeld op deze luchtfoto komt overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto (Figuur 8).

Figuur 26: Topografische kaart uit 1961 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

Figuur 27: Luchtfoto uit 1971 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 28: Luchtfoto uit 1979-1990 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 29: Luchtfoto uit 2000-2003 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

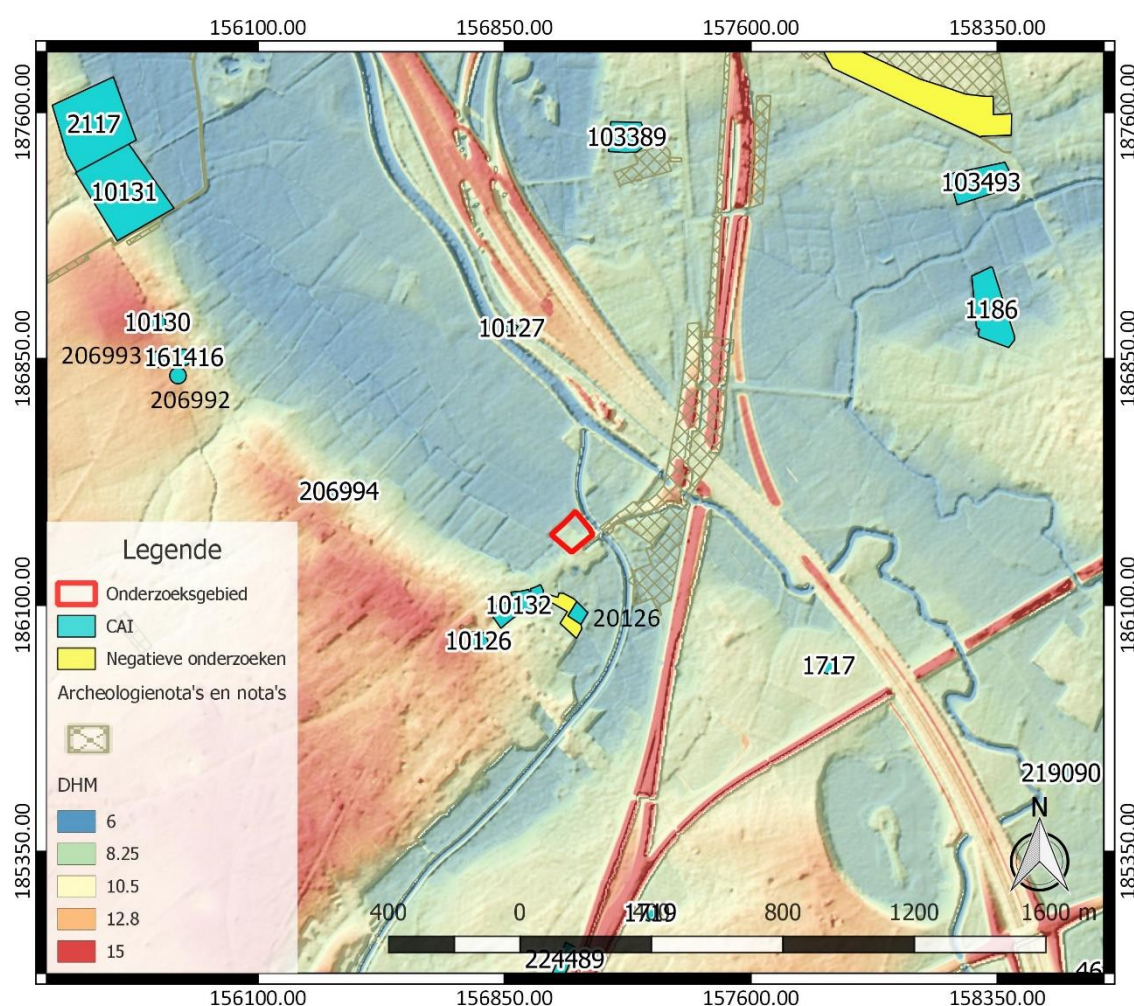

Figuur 30: Luchtfoto uit 2005-2007 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

2.4.3 Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader

De Centrale Archeologische Inventaris (CAI) vermeldt een aantal locaties in de omgeving van het onderzoeksgebied waar archeologische resten gekend zijn (Figuur 31). De in de nabijheid gelegen archeologische waarden en de locaties met een gelijkaardige landschappelijke ligging worden besproken. Ze zijn het relevantste om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten.

De meest nabijgelegen archeologische waarden bevinden zich in en nabij het historisch centrum van Zemst. In de Kloosterstraat (CAI ID 20126), ten zuiden van het onderzoeksgebied, zijn grondsporen van onbepaalde datering gevonden die wijzen op bewoning in de omgeving. Het gaat om een dik pakket bouwafval, afkomstig van een gebouwtje in de buurt, en om een poel.⁸

Figuur 31: Overzichtskartaal Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://geo.onroerenderfgoed.be/>), weergegeven op het DTM 1 m en Hillshade DHM 5 m

Op basis van kaartstudie is er een motte uit de late middeleeuwen gekend in de dichte omgeving. De motte bevindt zich in het centrum van Zemst, ter hoogte van CAI ID 10132, ten zuidwesten van het terrein. De motte is aangegeven op de Ferrariskaart. Het zou gaan om een traditionele borcht met voorhof. Op het terrein van de voormalige motte bevinden zich tegenwoordig een klooster en een pastorie.⁹

⁸ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 20126, Kloosterstraat (geraadpleegd op 20 maart 2020)

⁹ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 10132, Motte (geraadpleegd op 20 maart 2020); Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Klooster [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/40954> (geraadpleegd op 20 maart 2020)

Ten zuidwesten bevindt zich ook de Parochiekerk Sint-Pieter (CAI ID 10126). De laatmiddeleeuwse kerk, die op het puin van de tempel van Semele, moeder van Bacchus, gebouwd zou zijn, brandde af in 1914. Tijdens de afbraak van de afgebrande kerk stootten de arbeiders op heel wat oude resten. In 1927 werd een nieuwe constructie opgetrokken.¹⁰

In de ruimere omgeving zijn er metaaldetectievondsten uit de Romeinse tijd aangetroffen. In de Hoogstraat (CAI ID 161416) zijn twee munten uit de midden-Romeinse tijd gevonden. Het gaat om een Sestertius en een munt van Faustina II, Crispina of Lucilla.¹¹ Ter hoogte van de Kleine Osweg (CAI ID 1717) zijn munten uit de laat-Romeinse tijd aangetroffen.¹²

In de ruime omgeving zijn ook resten uit de middeleeuwen aanwezig. Het Gasthuishof (CAI ID 1186) dateert uit de late middeleeuwen. Het betreft een site met walgracht. Tegenwoordig bevindt zich hier een hoevetje waarvan het boerenhuis opklimt tot de tweede helft van de 17de eeuw. Op de zogenaamde Ferrariskaart is de hoeve aangeduid als “Cse de l'Hopital”. Dit wijst op een pachtgoed. De huidige bijgebouwen dateren uit de 19de en 20ste eeuw.¹³

Ook het Kasteel van Relegem (CAI ID 10131), een burcht met donjon, dateert uit de late middeleeuwen. Het toponiem duidt mogelijk op een Frankische oorsprong. In de 14de-15de eeuw was Relegem een heerlijkheid. Het kasteel werd in de 14de eeuw bewoond door Jan van Relegem. Het was oorspronkelijk een waterslot. Het slot was gebouwd rondom een binnenplaats die door een hoge, gekanteelde muur werd afgesloten, en was toegankelijk langs een hoog poortgebouw. Het huidige waterslot werd in de tweede helft van de 18de eeuw door graaf de Baillet aangepast. De aanpassing sluit aan bij de algemene opzet van de waterburcht.¹⁴

Er bevinden zich ook nog resten uit de nieuwe tijd in de omgeving. Het gaat onder meer om een aantal munten die door middel van metaaldetectie werden ontdekt. Op vindplaats CAI ID 206994 werd een oord van Philips II uit ca. 1580-1598 aangetroffen.¹⁵ Ter hoogte van de Haneweg is een oord uit de provincie Zeeland gevonden (CAI ID 206992). De munt is te dateren in de jaren 50 van de 17de eeuw. Verderop in de straat werd een oord van Karel II uit Brabant gevonden (CAI ID 206993). Deze munt dateert van 1693.¹⁶

In de omgeving is ook nog een kapel uit de nieuwe tijd aanwezig, namelijk de kapel van Onze-Lieve-Vrouw in 't Hammeke (CAI ID 10127). De kapel ligt aan de Zenneoever en werd gebouwd in het begin

maart 2020); Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Pastorie [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/40953> (geraadpleegd op 20 maart 2020)

¹⁰ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 10126, Parochiekerk Sint-Pieter (geraadpleegd op 20 maart 2020); Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Parochiekerk Sint-Pieter [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/40949> (geraadpleegd op 20 maart 2020)

¹¹ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 161416, Hoogstraat (geraadpleegd op 20 maart 2020)

¹² Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 1717, Kleine Osweg (geraadpleegd op 20 maart 2020)

¹³ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 1186, Gasthuishof (geraadpleegd op 20 maart 2020); Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Hoeve Gasthuishof [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/41022> (geraadpleegd op 20 maart 2020)

¹⁴ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 10131, Kasteel van Relegem (geraadpleegd op 20 maart 2020); Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Kasteel van Relegem en aanhorigheden [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/40951> (geraadpleegd op 20 maart 2020)

¹⁵ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 206994, Schom (geraadpleegd op 20 maart 2020)

¹⁶ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 206992, Haneweg I (geraadpleegd op 20 maart 2020); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 206993, Haneweg II (geraadpleegd op 20 maart 2020)

van de 17de eeuw. De kapel werd vergroot in 1699 en aangepast in het vierde kwart van de 18de eeuw. Na oorlogsschade in 1914 werd de kapel hersteld.¹⁷

Verder zijn er nog enkele cartografische indicatoren aanwezig in de omgeving, zoals de verdwenen Molen van Zemst (CAI ID 10130) en twee sites met walgracht (CAI ID 2117 en CAI ID 103493) die uit de 18de eeuw (terminus ante quem) dateren. De molen en walgrachtsites zijn weergegeven op de Ferrariskaart.¹⁸

Ook ter hoogte van CAI ID 103389 bevond zich in de nieuwe tijd een site met walgracht. Het domein gaat minstens terug tot 1771-1778. De Ferrariskaart geldt als terminus ante quem. Op de Villaretkaart (1745-1748) is het domein echter ook al weergegeven. Later werd hier het zogenaamde “Geerdegemkasteel” of “Hof Grisar” gebouwd, een kasteeltje uit de vroege 20ste eeuw. Het park, dat grotendeels door grachten en een vijver omringd wordt, gaat terug op het oude domein.¹⁹

Tot slot zijn er in de omgeving nog metaaldetectievondsten uit de nieuwste tijd aangetroffen op vindplaats CAI ID 219090. Er werd een medaillon van het Ministerie van Landbouw uit 1967 gevonden, naast enkele 20ste-eeuwse munten en een vingerhoed van onbepaalde datering.²⁰

Andere gekende archeologische waarden in de omgeving van het onderzoeksgebied bevinden zich al op vrij grote afstand ten opzichte van het onderzoeksgebied of kennen een verschillende landschappelijke ligging. Ze zijn weinig relevant om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten. Daarom worden ze hier niet nader toegelicht. Ook bekrachtigde archeologienota's of nota's van terreinen in de omgeving bieden geen relevante aanvulling op de reeds besproken CAI-locaties. Daarom lichten we ze hier niet afzonderlijk toe.

2.4.4 Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese

Na uitvoering van het bureauonderzoek kunnen de onderzoeksvragen die vooropgesteld werden, beantwoord worden.

Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein? Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?

Het onderzoeksgebied kent een gunstige landschappelijke ligging, op een iets hoger gelegen terrein binnen de Zennevallei. De hoogte van het terrein loopt op richting de Brusselsesteenweg, van 6,9 m in het noorden en 10 m TAW nabij deze weg. De valleigronden van de Zenne liggen op een gemiddelde hoogte van 6 m TAW. Het is dan ook op deze plek dat de historische weg Brussel – Mechelen de Zenne kruist, waardoor Zemst zelf een belangrijke schakel vormt in de handel tussen beide steden. Het onderzoeksgebied ligt direct bij deze weg, nu de Brusselsesteenweg. Dat blijkt heel duidelijk uit de historische kaarten.

Zeker vanaf het tweede kwart van de 19de eeuw zijn de eerste gebouwen opgetrokken op het terrein. Het gaat om twee gebouwen langs de Brusselsesteenweg en een kleiner bijgebouw ten noordoosten

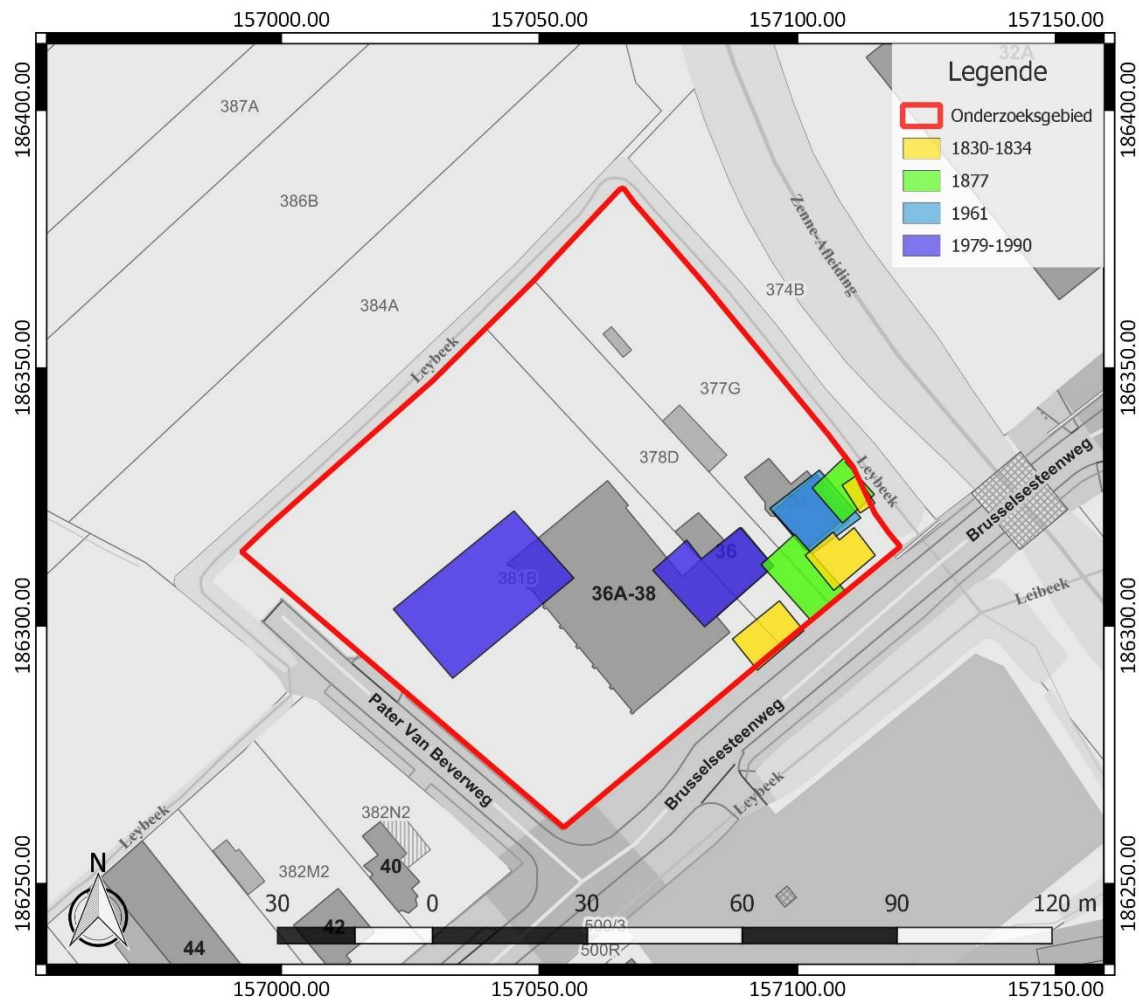
¹⁷ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 10127, Kapel van OLV in het Hammeken (geraadpleegd op 20 maart 2020); Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Kapel Onze-Lieve-Vrouw in 't Hammeke [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/40950> (geraadpleegd op 20 maart 2020)

¹⁸ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 10130, Molen van Zemst (geraadpleegd op 20 maart 2020); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 2117, Site met walgracht (geraadpleegd op 20 maart 2020); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 103493, Geerdegemstraat I (geraadpleegd op 20 maart 2020)

¹⁹ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 103389, Geerdegemkasteel (geraadpleegd op 20 maart 2020); Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Geerdegemkasteel [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/1553> (geraadpleegd op 20 maart 2020)

²⁰ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 219090, Broekstraat (geraadpleegd op 20 maart 2020)

ervan. Deze gebouwen verdwijnen tegen het einde van de 19de eeuw. Pas na het midden van de 20ste eeuw wordt het terrein terug bebouwd en deze wordt steeds verder uitgebreid. Zo komt er ook bebouwing in het zuidwestelijke deel van het onderzoeksgebied. Uit het hoogtemodel blijkt dat dit perceel opgehoogd is. De manier waarop dit een impact had op het bodemarchief is niet bekend.

Figuur 32: Synthesekaart, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

De meest nabijgelegen archeologische waarden, waaronder een middeleeuwse motte waar nu een klooster en pastorie gevestigd zijn en een laatmiddeleeuwse kerk, bevinden zich in en nabij het historisch centrum van Zemst en zijn daaraan gerelateerd.

In de ruime omgeving zijn nog resten uit de middeleeuwen aanwezig zoals de site met walgracht Gasthuishof en het Kasteel van Relegem, een burcht met donjon uit de late middeleeuwen. Het toponiem duidt mogelijk op een Frankische oorsprong. Verder zijn er nog enkele metaaldetectievondsten uit de Romeinse tijd aangetroffen. In de Hoogstraat (CAI ID 161416) zijn twee munten uit de midden-Romeinse tijd gevonden.

De archeologische verwachting specificeert zich dus vnl. rond de Romeinse tijd en de middeleeuwen. De regionale archeologische kennis is echter eerder beperkt, waardoor we relevante archeologische resten uit andere periodes momenteel nog niet kunnen uitsluiten. Verder moet rekening gehouden worden met de 19de en 20ste-eeuwse bebouwing, waarvan de impact op een eventueel ouder bodemarchief niet bekend is.

Wat is de impact van de geplande werken?

Binnen het volledige onderzoeksgebied worden werken gepland. Op het terrein zal een nieuw handelspand met bijhorende parking en HS-cabine gebouwd worden. Hiervoor wordt de bestaande bebouwing en verharding gesloopt. De nieuwe handelsruimte wordt opgetrokken in het zuidwestelijke deel van het onderzoeksgebied (perceel 381b). Het niveau van de winkel komt op ca. 8,30 m TAW te liggen of ca. 115 cm dieper dan het staatsniveau. Het terrein rondom de winkel wordt ingericht als parking. Onder de parking worden infiltratiebakken voorzien en verspreid over het terrein worden nutsleidingen aangelegd. Dit doet besluiten dat binnen het volledige onderzoeksgebied het bodemarchief bedreigd is.

2.4.5 Afweging noodzaak verder vooronderzoek

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Deze inschatting is gebaseerd op de gunstige landschappelijk ligging op een oversteekplaats door de vallei van de Zenne waarlangs de historische handelsweg tussen Brussel en Mechelen loopt. De plaats was zeker voor de middeleeuwen zeer belangrijk. Verder zijn in de ruimere omgeving ook Romeinse waarden gekend. Gezien de eerder beperkte archeologische kennis van de regio zijn relevante archeologische resten uit andere periodes niet uit te sluiten. Zeker vanaf het tweede kwart van de 19de eeuw zijn de eerste gebouwen opgetrokken op het terrein en tot op heden is het terrein bebouwd. Daarvoor is het zuidwestelijke deel van het onderzoeksgebied opgehoogd. Wat de impact was van de bebouwing en de ophoging is niet bekend. De bodemingrepen die op het terrein gepland worden, betekenen een bedreiging van het bodemarchief. Uit al deze gegevens moeten we dan ook besluiten dat bijkomend archeologisch vooronderzoek nodig is.

Voor het verdere vooronderzoek wegen we verschillende onderzoeksmethodes af. Geofysisch onderzoek is niet aangewezen omdat dit geen gegevens over de chronologie van de eventueel gedetecteerde fenomenen kan opleveren. Het potentieel op kennisvermeerdering is voor deze onderzoekstechniek te beperkt. Veldkartering is niet mogelijk binnen het onderzoeksgebied, omdat het terrein in gebruik is als tuin, verhard is of bebouwd is.

Landschappelijk bodemonderzoek is wel relevant om de bewaringstoestand van de bodem en het potentieel op goed bewaarde steentijd artefactensites beter in te kunnen schatten. Afhankelijk van de bewaringstoestand van de bodem en het potentieel op goed bewaarde steentijd artefactensites is mogelijk bijkomend onderzoek naar steentijd artefactensites nodig. Tot slot dient ook een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd te worden om na te gaan of binnen het onderzoeksgebied relevante archeologische sporen aanwezig zijn. Deze onderzoekstechniek biedt daarvoor voldoende ruimtelijk inzicht en is geschikt omdat een site zonder complexe verticale stratigrafie verwacht wordt.

3 Samenvatting

Het onderzoeksgebied is gelegen op een historische oversteekplaats over de Zenne, wat een belangrijke rol speelde bij de handel tussen Brussel en Mechelen, zeker vanaf de middeleeuwen maar mogelijk ook al daarvoor. Na uitvoering van het bureauonderzoek is onduidelijk wat de bewaring van het bodemarchief is. Een evaluatie van de geplande bodemingrepen geeft aan dat het volledige bodemarchief binnen het onderzoeksgebied bedreigd is. Gezien het archeologische potentieel van het terrein is daarom verder archeologisch vooronderzoek nodig.

4 Bibliografie

4.1 Publicaties

Bogemans, F., 1996: *Toelichting bij de Quartairgeologische kaart. Kaartblad 23 Mechelen*, Brussel.

4.2 Websites

Cartesius (2020)

<https://www.cartesius.be>

Centrale Archeologische Inventaris (2020)

<https://cai.onroenderfgoed.be>

Databank ondergrond Vlaanderen (2020)

<http://dov.vlaanderen.be>

De Geschiedenis van Zemst (2020)

<http://alcide.tripod.com/zg.htm>

Geoportaal Onroerend Erfgoed (2020)

<https://geo.onroenderfgoed.be/>

Geopunt Vlaanderen (2020)

<http://www.geopunt.be/>

Inventaris Onroerend Erfgoed (2020)

<https://inventaris.onroenderfgoed.be>

Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed Vlaanderen (2020)

<https://www.onderzoeksbalans.be>

Rijksarchief België (2020)

<http://search.arch.be>

5 Bijlagen

5.1 Archeologische periodes

